

Любов СУГЕЙКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету (Україна, Херсон) petrenko@ksu.ks.ua

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

У статті розглядаються лінгвокультурологічні принципи та завдання організації навчання української мови студентів на основі створеної українським народом оригінальної та яскравої культури, відображеної у міфології, традиціях, звичаях, усній народній творчості, у творах письменників, в історії про український народ та його мову; проаналізовано лінгвокультурологічні завдання як засіб формування національно-мовної особистості студента та різні класифікації мовознавців щодо видів вправ та їх змістового наповнення.

Ключові слова: лінгводидактика, лінгвокультурологічний принцип, національна свідомість, лінгвокультурологічні завдання: акумулятивні, асоціативні, аналітичні, креативно-конструктивні.

Лит. 7.

Liubov SUHEJKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Department of philology, Faculty of preschool and primary education Kherson State University (Ukraine, Kherson) petrenko@ksu.ks.ua

FORMATION NATIONAL- LINGUISTIC PERSONALITY EXPERT OF PRIMARY EDUCATION BY LINGUISTIC AND CULTURAL MEANS

The article deals with country studying principles and objectives of organization of Ukrainian language teaching on the basis of the original and bright culture, created by Ukrainian people, reflected in mythology, traditions, customs, oral folklore, in the works of writers, in the history about Ukrainian people and their language; linguistic and country studying tasks as a means of forming national and linguistic identity of the student and the different linguists' classifications about exercises and their semantic content are analysed.

Key words: linguodidactics, linguistic and cultural principle, national consciousness, linguistic and country studying tasks: accumulative, associative, analytical, creative and constructive.

Ref. 7.

Любовь СУГЕЙКО,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры филологии факультета дошкольного и начального образования Херсонского государственного университета (Украина, Херсон) retrenko@ksu.ks.ua

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВАМИ

В статье рассматриваются лингвокультурологические принципы и задачи организации обучения украинскому языку студентов на основе созданной украинским народом оригинальной и яркой культуры, отраженной в мифологии, традициях, обычаях, устном народном творчестве, в произведениях писателей, в истории об украинском народе и его языке; проанализированы лингвокультурологические задачи как средство формирования национально-языковой личности студента и различные классификации языковедов относительно видов упражненной и их содержательного наполнения.

Ключевые слова: лингводидактики, лингвокультурологический принцип, национальное сознание, лингвокультурологические задачи: аккумулятивные, ассоциативные, аналитические, креативно-конструктивные.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Учитель початкових класів покликаний формувати національну свідомість молодого покоління, виховувати патріотизм, почуття любові до рідної мови, до її краси та різнобарв'я. У його руках могутній засіб, невичерпне джерело любові до землі предків – рідне слово. Україна буде здатною стати суверенною державою, якщо визріє і зросте національна свідомість народу. У розв'язанні цієї проблеми першорядна роль належить освіті, звичайно гуманізованій, національній, спроможній відродити код українського народу – його рідне слово. Саме мова кодує й акумулює наше життя, засвоює досвід попередніх поколінь і передає його наступним поколінням, несе свою красу і багатство в школу та інші сфери суспільно-громадського життя, прилучає учнів до культурних надбань рідного народу. Відтак нові університетські програми з української мови обов'язково повинні включати, як підкреслює Л.М. Паламар, «комплекс лінгвістичних та українознавчих питань, добір яких залежатиме від конкретного контингенту курсу, групи, а також форми проведення занять» [4, 36].

Аналіз досліджень. Порушуючи питання мовної та мовленнєвої підготовки майбутніх учителів початкових класів, більшість учених-мето-

дистів наголошують на важливості врахування лінгвокультурологічного принципу в організації навчання української мови (М. Вашуленко, В. Дороз, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Г. Онкович, М. Пентилюк, О. Семенов, Л. Скуратівський та інші). Його сутність полягає у вивченні мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної у міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованій в перекладних літературних творах інших народів, у трансформації відомостей із мови, літератури, історії та інших предметів, власного життєвого досвіду, що здійснюється у процесі підготовки усних і письмових творів, під час виконання творчих робіт інших жанрів, в особистісно неповторний погляд на життя, у переконання, світоглядні установки, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості. Отже, при підготовці справжнього цінителя слова, вчителя початкових класів, необхідно спиратися на історію українського народу та його мову. Студент повинен усвідомити нерозривний зв'язок розвитку мови з історією народу – носія цієї мови. Першокурсник, вивчаючи лінгвістичний курс «Сучасна українська мова з практикумом», повинен усвідомити, що мова є суспільним явищем, що вона перебуває в тісному зв'язку із суспільством. Вона допомагає краще зрозуміти людину в її минулому і сьогоденні. Крім того, мова є засобом консолідації народу. Саме тому кожен свідомий етнос дбайливо ставиться до рідної мови, оберігає її.

Для реалізації головного положення лінгвокультурологічного принципу, що звучить так: вивчення української мови здійснюється в контексті української культури – необхідно створити належну методичну базу, під якою розуміємо комплекс лінгвокультурологічних завдань, та прийомів лінгвоконцептологічного моделювання, опанування національно-культурним компонентом мовних одиниць.

Постановка завдання. У межах статті ми поставили за мету розглянути лінгвокультурологічні завдання як один із засобів формування національно-мовної особистості студента педагогічного факультету, зокрема класифікувати та проілюструвати використання лінгвокультурологічних завдань у межах мовознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, в лінгводидактиці вправи класифікують за різними ознаками: за дидактичною метою, ступенем пізнавальної активності, критерієм комунікативності, формою мовлення, тематикою. Однак, у роботі з лінгвістичним і культурологічним матеріалом, наприклад, О. Потапенко ефективними вважає когнітивні та креативні вправи [7], автори концепції когнітивної методики навчання української

мови – когнітивно-розвивальні вправи, що «складаються на основі тексту з фоновим національним компонентом» [5, с. 8] та поділяються на аналітичні, комунікативні, асоціативні і дослідницькі. Основним прийомом вивчення концептів національної культури залишається лінгвокультурологічний (Л. Мацько, О. Кучерук) або концептуальний аналіз художнього тексту (Л. Бабенко і Ю. Казарін, О. Кубрякова, В. Маслова, З. Попова, Л. Поповська, О. Селіванова, Ю. Степанов, Й. Стернін та інші). Уводячи в методичний обіг поняття «лінгвокультурологічна задача», Н.Л. Мішатіна підкреслює, що подібні завдання мають комплексний характер – мовний та інтелектуально-мовленнєвий, оскільки розширюють знання «не тільки про слово, але й про світ («Що таке світ, у якому я живу?»), а також визначають відношення до цього світу («Хто я в цьому світі і як мені жити?») [3, 100]. Отже, лінгвокультурологічні завдання як засіб реалізації лінгвокультурологічного принципу в процес навчання української мови виділяють поряд із мовними та комунікативними вправами з огляду на антропологічне спрямування сучасної лінгводидактики.

Теоретико-методологічне підґрунтя лінгвокультурологічних завдань визначають когнітивна лінгвістика та теорія тексту.

Спираючись на положення когнітивної лінгвістики, більшість учених-методистів розглядають концепт як базову одиницю навчання (В. Дороз, В. Кононенко, Л. Мацько, Н. Мішатіна, О. Потапенко), а мету лінгвокультурологічних завдань вбачають у «поглибленні або розширенні концептосфери учня як мовної / мовленнєвої особистості [3, с. 100]» (у нашому випадку – студента). У когнітивній лінгвістиці зміст поняття «концепт» суттєво варіюється в різних концепціях та наукових школах. З позиції лінгвометодики важливе розуміння концепту як основної одиниці обробки, збереження та передачі знань, основної клітинки культури в ментальному світі людини. У розробці і відборі лінгвокультурологічних завдань беруть до уваги і структуру концепту, в якій, крім понятійної основи, ядра, виокремлюють периферію – все те, що «привнесене культурою, традиціями, народним і особистим досвідом [2, 55]».

Зокрема, Н. Мішатіна виділяє такі види лінгвокультурологічних завдань, що спрямовані на моделювання лінгвоконцепту: 1) лексико-семантичні передбачають створення словникового портрету концепту; 2) структурно-семантичні, спрямовані на створення контекстуально- метафоричного портрету концепту; 3) текстові, мета яких – створення словесного портрету концепту [3, 101-102).

Як стверджують З.Д. Попова та Й. Стерши, «концепт народжується як чуттєвий образ, але, з'явившись у свідомості людини, цей образ здатний просуватись за рівнями абстракції із збільшенням кількості закріплених

концептом ознак, із збільшенням рівня абстрактності концепт поступово еволюціонує від чуттєвого образу до власне мисленнєвого» [6, 125]. Мета лінгвокультурологічних завдань якраз і полягає у побудові відсутніх фрагментів національно – мовної картини світу студента як національно-мовної особистості, в осмисленні, а головне переживанні студентом національно-духовних цінностей, закладених у лінгвокультурний концепт.

При цьому в роботі над збагаченням змісту лінгвоконцептів важливу роль відіграє художній текст, у якому якнайповніше розкривається національно- культурний та метафорично- образний потенціал мовних засобів. Відповідно основу лінгвокультурологічних завдань становлять художні та фольклорні твори, сутність яких окреслюється «на перехресті понять «естетичне освоєння дійсності», «суспільна свідомість», «культура» [1, 407].

Таким чином, урахуовуючи різні види сприймання лінгвоконцепту, лінгвокультурологічні завдання дозволяють забезпечити його повноцінне формування в єдності образного компоненту, інформаційного змісту та інтерпретаційного поля (за З. Поповою та Й. Стерніним).

Традиційно в лінгводидактиці, вибираючи систему вправ, урахуовують положення про поступове ускладнення завдань, наростання самостійності і творчості студентів. Побудована таким чином типологія вправ спирається на основні способи діяльності студентів із мовним матеріалом (аналіз, порівняння, узагальнення, перебудова, побудова тощо). На необхідності врахування принципу градуальності при розробці лінгвокультурологічних завдань, який вимагає поступове ускладнення лінгвокультурологічної діяльності учнів, наголошує і Н.Л. Мішатіна.

З огляду на сказане, лінгвокультурологічні завдання було класифіковано за характером виконуваних студентами операцій із лінгвоконцептом. Розглянемо детально комплекс лінгвокультурологічних завдань.

Акумулятивні лінгвокультурологічні завдання передбачають накопичення та опрацювання інформації українознавчого характеру. Тексти, побудовані на історичному, етнографічному, етнокультурному, міфологічному, етнопсихологічному та етнопедагогічному матеріалі, виступають і джерелом збагачення змісту лінгвоконцептів, і дидактичним засобом для засвоєння мовних явищ. Важливе місце з-поміж акумулятивних завдань посідає робота з лінгвістичними та енциклопедичними словниками, які допомагають розкрити зміст концепту (його ядро), виявити специфіку його мовного вираження, побудувати словниковий портрет. Відповідно акумулятивні лінгвокультурологічні завдання будуть доречними при опрацюванні будь-якого розділу із сучасної української літературної мови, окремих питань з діалектології, стилістики та історії української літературної мови.

Прочитайте текст і виконайте завдання. Чому благодійність була великою чесною українців? Визначте культурно-історичне підґрунтя наведеного тексту. Які вам відомі народні прислів'я про благодійність?

Ще з давніх часів благодійність була великою чесною, цілком природним вважалося допомогти комусь, поділитися шматком хліба чи дати притулок бездомному, захистити старість і немічність, порятувати хворого чи каліку, заступитися за беззахисного та скривдженого. Уміння розділити чужий біль, щоб вчасно підтримати у важку хвилину та розрадити у горі, – є в характері нашого народу, а значить – у кожному з нас. Кожен потребує добра, підтримки та чужиного ставлення навіть тоді, коли немає проблем. У звичайному плині днів усі ми прагнемо, проте ця допомога може бути не лише матеріальною : добре слово, сонцесяйна усмішка, теплий і щирий погляд лікують оточуючих від зла. Усміхайтесь частіше, адже це надійний місточок між людьми.

Асоціативні лінгвокультурологічні завдання спрямовані на опрацювання образного значення, пов'язаного з тим чи іншим лінгвоконцептом, особистісного чуттєвого досвіду, емоційно-оцінного ставлення до національно-культурної реалії, що досліджується. Робота з асоціаціями активізує минулий досвід студента, образне мислення, розширює пізнання мови. Художні асоціації часто мають національно-культурний підтекст, а отже, виступають джерелом лінгвоконцептологічного моделювання. Наведемо зразки асоціативних завдань:

Україно ! Моя нене мила! Даси мені серце нове і нову силу, щоб з братами за ту правду одностайно стати, братів моїх менших, бідних розуму навчати; щоб із ними наше давнє лихо одбувати, щоб із ними щирим серцем господа благати... (М.Вербницький). Я загоїти хочу вам рани не на віки, чи роки – на мить... Бо розмиють їх знов океани, бо це буря і досі шумить.(О. Олесь). Коли в дорогу ти збирався, казали мати, як прощавсь, щоб і чужого научався, й свого ніколи не цуравсь.(Д.Білоус). Співучий шелест наших нив докотиться , мов пісня , розкаже хто хліба зростив, яким у полі тісно. (М. Пригара). Я все ж радий , що вмів співати просто, благословлячи людей і кожну мить , що моє серце , виснажене доста , учили прагнути, горіти і любити. (Д.Фальківський). От у цей час, коли зійшла зоря ця вечорова, хтось найрідніший, хто про нього й тужить за ним, теж дивиться на цю саму зорю, в цю саму хвилину...(І.Багряниний).

Прочитайте вірш М. Старицького «Виклик» («Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна»). Яка картина української ночі виникає у вашій уяві? Які художні засоби використовує письменник для змалювання української

ночі? Які художні асоціації покладено в їх основу? Які з них мають народно-поетичне підґрунтя?

Аналітичні лінгвокультурологічні завдання спрямовані на опанування національно, культурним компонентом лінгвоконцепту, моделювання його структури. Вони ґрунтуються на використанні прийомів концептуального аналізу.

Наприклад, зверніть увагу на пейзажні описи в оповіданні Гр. Тютюнника «Холодна м'ята». Доповніть словесну модель лінгвоконцепту «м'ята» запаховими, зоровими та звуковими образами на основі аналізу концептуального простору художнього твору.

Креативно-конструктивні лінгвокультурологічні завдання передбачають побудову власних висловлювань із використанням відповідних мовних одиниць (лінгвоконцептів), які переживають як особистісно значущі, невід'ємні від рідної культури. Креативно-конструктивні завдання пов'язані із творчим осмисленням лінгвоконцептів української культури і включають різні за жанровими особливостями види письмових робіт, як-от: **лінгвокультурологічний портрет, етюд, есе**, в яких студент має можливість висловити індивідуальні думки та враження від сприймання та переживання лінгвоконцепту. Доцільно спрямовувати зусилля студентів на самостійні наукові студії, запропонувати написати реферати на такі теми: «Тернистий шлях української мови», «Якою мовою розмовляла Київська Русь», «Зародки українського мовознавства», «Характерні риси української мови та нове в історії походження української мови» тощо.

Окреслені види лінгвокультурологічних завдань можуть широко використовуватись у межах мовознавчих дисциплін. Зокрема асоціативні завдання будуть корисними у засвоєнні лексичного і фразеологічного матеріалу, його стилістичних особливостей; аналітичні та креативно-конструктивні – на практичних заняттях зі стилістики, лінгвістики тексту.

Знайомлячись із багатством української мови, студент розуміє мову як знаряддя культури, формування думки, шанує минуле свого народу, прагне не тільки до оволодіння професією вчителя, а й до високої загальної культури.

Досить цікавим і корисним у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи є традиційне проведення Свята слов'янської писемності, написання Диктанту національної єдності на факультеті дошкільної та початкової освіти, під час якого студенти не тільки відзначають свято всього слов'янства, а й готуються до проведення позакласної роботи в школі на матеріалі історії всіх слов'янських мов, у тому числі й рідної.

Висновки. У підсумку підкреслимо, що використання лінгвокультурологічних завдань у межах мовознавчих дисциплін дозволяє озброїти

студентів знаннями про українську культуру, фольклор, символіку, міфологію, етнографію, загалом про рідну мову крізь призму рідної культури і на цій основі розширити уявлення про концептосферу української культури, збагатити мовленнєву практику.

Перспективи започаткованого дослідження вбачаємо в подальшій роботі когнітивно- концептуальної методики навчання української мови у вищій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Літературознавчий словник-довідник / [Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін.] – К. : ВІД «Академія», 1997. – 752 с.
2. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : Учеб. пособие / В.А. Маслова. – М. : ФЛНТА : Наука, 2011. – 296 с.
3. Мишатина Н.Л. Методика и технология речевого развития школьников лингвоконцептоцентрический подход : [монография] / Н.Л. Мишатина. – СПб. : Наука : «САГА», 2009. – 264 с.
4. Паламар Л. Формування мовної особистості у вищих навчальних закладах України / Л. Паламар // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №9 – С. 35–37.
5. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
7. Потапенко О.І. Лінгводидактика (курс лекцій) : навч. посіб. / [Потапенко О.І., Кожуховська Л.П., Товкайло Т.І.] – К. : Міленіум, 2005. – 405 с.

REFERENCES

1. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / [R.T. Hromiak, Yu.I. Kovaliv ta in.] – K. : VID «Akademii», 1997. – 752 s.
2. Maslova V.A. Vvedeniye v kohnytyvnuiu lynchvystiku : Ucheb. posobie / V.A. Maslova. – : FLINTA : Nauka, 2011. – 296 s.
3. Myshatyna N.L. Metodyka u tekhnolohyia rechevoho rozvytyia shkolnykov lynchvokontseptotsentrycheskyi podkhod : [monohrafiia] / N.L. Myshatyna. – SPb. : Nauka : «SAHA», 2009. – 264 s.
4. Palamar L. Formuvannia movnoi osobystosti u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy / L. Palamar // Ukrainaska literatura v zahalnoosvitnii shkoli. – 2008. – № 9 – S. 35–37.
5. Pentyliuk M. Kontseptsiia kohnytyvnoi metodyky navchannia ukrainskoi movy / M. Pentyliuk, A. Nikitina, O. Horoshkina // Dyvoslovo. – 2004. – № 8. – S. 5–9.
6. Popova Z. D. Kohnytyvnaia lynchvystyka / Z D. Popova, Y.A. Sternyn. – M. : AST : Vostok – Zapad, 2007. – 314 s.
7. Potapenko O.I. Lintahvodydaktyka (kurs leksii) : navch. posib. / [Potapenko O.I., Kozhukhovska L.P., Tovkailo T.I.] – K. : Milenium, 2005. – 405 s.